I. AKMENS AMŽIAUS GYVENVIETĖS

Adomas Butrimas

BIRŽULIO EŽ. APYLINKIŲ (TELŠIŲ RAJ.) AKMENS AMŽIAUS GYVENVIEČIŲ TYRINĖJIMAI 1978 IR 1979 METAIS

Melioruojant Virvytės ir Rešketos upių santaką 1934-1935 m., buvo rasta kaulo ir rago dirbinių, kurie pateko į Kultūros muziejų Kaune. Šeštojo dešimtmečio viduryje, tiesinant Rešketos upę ir Drujos kanalą, rastieji kaulo ir rago dirbiniai bei akmeniniai kirvukai pateko į V. Rekašiaus kolekciją, dabar esančią Palangoje. Vėliau šiose apylinkėse titnago ir akmens dirbinius rinko vietos mokytojas A. Karnuševičius. Dalį radinių jis dovanojo Telšių kraštotyros muziejui, o kitus - IEM. Buvęs Telšių kraštotyros muziejaus direktorius V. Valatka sudarė tuo metu žinomų radimviečių planą. 1978 m. rudenį Biržulio ež. pakrantes bei Virvytės slėnį žvalgė MAII ir IEM ekspedicija, vadovaujama ist. dr. R. Rimantienės. Buvo surinkti titnago dirbiniai žemės paviršiuje ir iškastos bandomosios perkasos Širmės kalno 1-oje, 3-oje ir 4-oje radimvietėse. 1979 m. toliau buvo žvalgomos Biržulio ež. pakrantės. Iki šiol čia išaiškintos 26 akmens amžiaus radimvietės, surinkta paviršinės medžiagos. 1979 m. buvo kasinėjamos gyvenvietės Širmės kalne (apie 400-500 m į P nuo Janapolės miestelio). Čia išliko 4 akmens amžiaus gyvenviečių pėdsakai. Trys iš jų tyrinėtos.

Pirma gyvenvietė buvo Širmės kalno PR šlaite, prie kelio iš Janapolės į Žvejeliškę. Ištirta 544 m^2, t.y. visas plotas, kur po ariama žeme buvo išlikęs kultūrinis sluoks-

nis. Kultūrinis sluoksnis su radiniais buvo 10-25 cm storio, židinių duobėse iki 70 cm storio, susidaręs iš rausvos spalvos smėlio, s. perdegusių angliukų ir pelenų dėmėmis. Rasta daugiau 10 židinių ir jų liekanų, kelios dešimtys nuo 4 iki 15 cm skersmens stulpaviečių.

Nuėmus kultūrinį sluoksnį, V tyrinėtojo ploto dalyje atsidengė dvi beveik taisyklingos stačiakampės pilkai rudos spalvos dėmės. Didesnioji buvo 220x110 cm dydžio. Jos viduryje išsiskyrė tamsesnis pilkas 180 cm ilgio ir 30-35 cm pločio ruožas, o galuose buvo tamsesnė žemė su angliukais. Pjūvyje išryškėjo, kad šios anglėtos dėmelės ėjo dar 14 cm gilyn nuo dėmės-duobės dugno. Dėmėse tarp angliukų rasta šukelių, ochros gabaliukų, trikampės formos gludintuvas. Panaši savo turiniu, dydžiu ir antroji, kiek mažesnė dėmė. Galbūt tai suardytų kapų liekanos.

Kultūriniame sluoksnyje rasta daugiau kaip 3000 titnago dirbinių, nuoskalų ir žaliavos gabalų. Dirbiniai ir skeltės sudarė 40 % visų titnagų. Daugiausia buvo gremžtukų (apie 130) ir grandukų (daugiau kaip 90), daug kaltelių, keletas rėžtukų, po keletą trapecinių ir lancetinių strėlių antgalių, grąžtelių. Visi jie padaryti iš atvežtinio titnago. Labai ryški įrankių mikrolitizacija: daug mikrogremžtukų, mikrorėžtukų. Be to, rasta keletas virvelinės keramikos šukių ir du kauliniai dirbinėliai: meškerės kabliukas ir yla.

Širmės kalno trečia gyvenvietė buvo kalvos V pašlaitėje. Gyvenvietė buvo dviejų laikotarpių. Viršutinėje šlaito dalyje (5-6 m nuo dabartinio kanalo vandens lygio) po 20 cm storio dirvožemio sluoksniu buvo ryškus 20-30 cm storio rausvos spalvos smėlio mezolitinis kultūrinis sluoksnis. Kaip matyti

iš pjūvio , tuo metu šią kalvą supęs ežeras buvo apsėmęs pašlaitę. Sluoksnyje rasta apie 50 rėžtukų, daug gremžtukų, grandukų, grąžtelių, lancetinių antgalių, skaldytinių retušuotų ir neretušuotų skelčių ir nuoskalų. Titnago dirbiniai sudarė tik 20 % viso inventoriaus. Beveik visi mezolitiniai dirbiniai gaminti iš balkšvo su pilkais taškeliais gana prastos kokybės, matyt, vietinio titnago.

Neolito laikotarpio gyvenvietės pėdsakai aptikti tik nedidelėje PV gyvenvietės dalyje. Tuo metu ežero vandens lygis buvo žemesnis (stovyklos sluoksnis yra 3 m aukščio nuo dabartinio kanalo vandens lygio). Kultūrinis sluoksnis nežymus, kai kur siekė 5-10 cm storio, jo didžiuma sunaikinta ariant, todėl dalis radinių pateko į ariamąjį sluoksnį. Rasta trikampių antgalių, gremžtukų, grandukų, kaltelių, retušuotų ir neretušuotų skelčių bei nuoskalų. Neolitiniai dirbiniai gaminti iš gero pilkos ir juodos spalvos titnago. Gamybos atliekų čia mažiau, titnago dirbiniai ir skeltės sudarė apie 40 % viso inventoriaus. Virvelinės keramikos rasta tik keli fragmentai.

Širmės kalno ketvirta gyvenvietė buvo kalvos P šlaite. Titnago žaliava ir dirbiniai, įvairialaikės keramikos gabaliukai čia randami ariant dirvą. Atidengta 128 m^2. Paaiškėjo, kad kultūrinis sluoksnis sunaikintas ariant. Pagrindinį radinių kiekį ir čia sudarė titnago žaliava ir dirbiniai (iš 420 vienetų 175 buvo dirbiniai ir skeltės). Minėtini skaldytiniai, gremžtukai, retušuotos skeltės, makrorėžtukai, trapecijos. Rasta keletas virvelinės keramikos fragmentų. Puodų masėje daug stambiai grūsto granito priemaišų. Aptikta ir pora akmeninių kaplių. Tad reikia manyti, kad vėlyvojo neolito gyventojai jau pažinojo kaplinę žemdirbystę.

Visos trys gyvenvietės su virveline keramika datuotinos vėlyvuoju neolitu - III tūkstantm. pr.m.e. pabaiga ir II tūkstantm. pr.m.e. pradžia, o Širmės kalno trečios gyvenvietės dalis - vėlyvuoju mezolitu.

Iškastos bandomosios perkasos ir keliose kitose gyvenvietėse. Sluoksniai su virveline keramika rasti Daktariškių kaime ir Širmės kalno 2-oje gyvenvietėje, o sluoksniai su trikampiais ir širdiniais strėlių antgaliais bei kitais radiniais, skirtinais vėlyvojo n olito pabaigai ar žalvario amžiui, aptikti Žvejeliškės kaime.

Algirdas Girininkas

ŽEMAITIŠKĖS (ŠVENČIONIŲ RAJ.) I IR II GYVENVIETĖS TYRINĖJIMAI 1978 IR 1979 METAIS

Žemaitiškės I gyvenvietė yra apie 1,5 km į ŠV nuo Reškutėnų kaimo ir apie 1 km į PV nuo Pervieniškių kaimo, apie 500 m į ŠR nuo dabartinio Kretuono ežero R kranto, buvusios ežero lagūnos R krante. Dabar kultūrinė pieva vietinių gyventojų vadinama Žemaitiške. Žaugėdos upelis prieš melioraciją tekėjo 30 m į V nuo tyrinėjamos gyvenvietės, kuri yra V šlaite žemos kalvelės (1,5 m nuo dabartinio Kretuono ežero vandens lygio, o prieš melioraciją kalva siekė 147 m absoliutinį aukštį nuo jūros lygio). 1978 m. MAII ištyrė 496 m^2, o 1979 m. dar 240 m^2. PR jos dalyje pastebėtas Narvos kultūros gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, o ŠV ir Š - virvelinės. Centrinėje gyvenvietės dalyje pastebėti 2 minėti kultūriniai sluoksniai, kuriuos vieną nuo kito skyrė 13-25 cm storio balto šlyno tarpsluoksnis. Viršutinio, virve-